Volume - 5 | Issue - 10 | April - 2018

RESEARCH DIRECTION

UGC APPROVED

International Recognition Interdisciplinary Research Journal

Impact Factor 5.1723(UIF)

ISSN 2321-5488

'कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखान्याच्या वित्तीय स्थितीचा अभ्यास'

डॉ. बी. आर. गायकवाड

डॉ. बी. आर. गायकवाड

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, मत्स्योदरी शिक्षण संस्थेचे अंकुशराव टोपे महाविद्यालय, जालना.

प्रस्तावना: साखर कारखाना हा ग्रामीण भागातील कृषी औद्योगिक समाज रचनेच्या पुनर्बांधणीत सर्वांगीण प्रगतीचे केंद्र बिंदु मानून ग्रामीण भागाचे नंदनवन करणारा हा साखर उद्योग भारताला व विशेषत: महाराष्ट्राला सिध्दित्व भुषणास्पद ठरला आहे. साखर उद्योग हा शेतीवर आधारीत दुसऱ्या क्रमांकाचा उद्योग आहे. महाराष्ट्रातील साखर उद्योग हा कृषी

Editor - In - Chief - S.P. Rajguru

274

7	Human Resource Management In Karnataka State Road Transport Corporation-With Special Reference To Women Employee Dr. Santosh M. Singh	34
8	Risk Management And Optimal Life Insurance In Rural Karnataka: A Study In Raichur Division Shankar Ganagond	39
9	भारतातील सेवा क्षेत्राची प्रगती व बदलते योगदान -विश्लेषणात्मक अभ्यास डॉ.कारभारी बबनराव दिवटे	50
10	'कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखान्याच्या वित्तीय स्थितीचा अभ्यास' डॉ. बी. आर. गायकवाड व प्रा. के. एम. नवखंडे	54
11	Supportive Reinforcement: A Study Of India's Primary Sectors Dr. Akshat Dubey and Vaibhav Jaiswal	58
12	A Study Of Emotional Intelligence And Work Performance Mahendra Satyavijay Wagh	66
13	ಶ್ರಮಜೀವಿ ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಕಾಶಿನಾಥರೆಡ್ಡಿ ಯವರ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ Dr. Mallikarjun Bassanna	71
14	पंजाब नेशनल बैंक की कर्मचारियों की संख्या के आधार पर लाभक्षमता का विश्लेषण आर्थिक उदारीकरण के सन्दर्भ में डॉ. मनीष कुमार जैन	73
15	Use Of Information Resources And Services In Doordarshan Kendra Libraries Of South India : A Study Mr.Bendre Narsing D. and Dr. V. T. Kamble	78

IMPACT FACTOR : 5.1723 (UIF)

RESEARCH DIRECTIONS
UGC APPROVED JOURNAL NO. 45489

ISSN: 2321-5488

VOLUME - 5 | ISSUE - 10 | APRIL - 2018

'कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखान्याच्या वित्तीय स्थितीचा अभ्यास'

डॉ. बी. आर. गायकवाड[1] व प्रा. के. एम. नवखंडे[2]
[1]अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, मत्स्योदरी शिक्षण संस्थेचे अंकुशराव टोपे महाविद्यालय, जालना.
[2]सहायक प्राध्यापक, मॉडेल कॉलेज, घनसावंगी, जि. जालना

प्रस्तावना:

साखर कारखाना हा ग्रामीण भागातील कृषी औद्योगिक समाज रचनेच्या पुनर्बांधणीत सर्वांगीण प्रगतीचे केंद्र बिंदु मानून ग्रामीण भागाचे नंदनवन करणारा हा साखर उद्योग भारताला व विशेषत: महाराष्ट्राला निश्चितच भुषणास्पद ठरला आहे. साखर उद्योग हा शेतीवर आधारीत दुसऱ्या क्रमांकाचा उद्योग आहे. महाराष्ट्रातील साखर उद्योग हा कृषी – औद्योगिक क्षेत्रातील एक प्रमुख संघटित उद्योग आहे. महाराष्ट्रातील सहकारी साखर कारखान्यांनी ग्रामीण विकास आणि परिवर्तनाचे साधन म्हणून महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे.

या संशोधनात अभ्यासासाठी जालना जिल्ह्यातील 'कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखान्या'ची निवड केलेली आहे. या संशोधनात कारखान्याच्या २००६–०७ ते २०१५–१६ या काळातील वित्तीय स्थितीचा अभ्यास करण्यात आलाआहे.

महसुली खर्च :

'महसुली खर्च हा असा खर्च आहे ज्या पासून भविष्यात नफा मिळण्याची अपेक्षा नसते परंतु ताबडतोब किंवा एक वर्षाच्या आत नफा मिळण्याची शक्यता असते.'व्यापारात भविष्यात लाभ वाढण्याची शक्यता महसुली खर्चाने वाढत नाही पण सध्याच्या व्यापारात फायदा मिळवण्यासाठी महसुली खर्च करणे आवश्यक असते. म्हणजेच महसुली खर्च हा अ–भांडवली स्वरुपाचा खर्च असतो. यात जाहिरातीवरचा खर्च, कर्मचाऱ्यांचे पगार, स्टेशनरी तसेच चहापाण्याचा खर्च इत्यादी खर्चाचा समावेश होतो या खर्चामुळे सध्याची विक्री वाढू शकते म्हणून या खर्चाला महसुली खर्च म्हणतात आणि या महसुली खर्च व उत्पन्नावरून एखाद्या उद्योगाची वित्तीय स्थिती लक्षात येते म्हणून कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखान्याच्या २००६–०७ ते २०१५–१६ या कालावधीतील महसुली खर्च उत्पन्नाचा प्रकल्पनिहाय अभ्यास पुढील तक्त्याच्या आधारे करण्यात आलेला आहे.

तक्ता क्र. १
कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखाना महसुली खर्च पत्रक (साखर विभाग)

वर्ष	ऊस खरेदी व त्यासंबंधी खर्च	ऊस तोडणी व वाहतुक खर्च	पगार व मजुरी	स्टोअर्स व दुरुस्ती	उत्पादन व विक्री विषयक खर्च	प्रशासकीय खर्च	घसारा	बुडीत निधी तरतुद	भाग विमोचन निधी	सहवीज निर्मिती तुट	महसुली तुट / अधिक्य	एकूण
२००६–०७	४४.४१	१२.५०	७.१४	५.५७	३.२७	२.१८	१.६६	२.५८	१.२३	०.००	०.२८	८०.८७
२००७–०८	८२.९९	२१.६२	८.००	७.५२	४.६२	२.६७	१.९५	०.००	०.००	०.००	२.६०	१३२.०१

278

VOLUME - 5 | ISSUE - 10 | APRIL - 2018

२००८–०९	९३.६०	२०.८७	९.३१	८.३१	४.५८	३.९८	२.२०	३.७४	०.००	०.००	५.८३	१५२.४७
२००९–१०	११७.११	२०.४९	८.८१	७.२७	३.७९	५.९३	२.०७	०.००	०.३८	५.४८	३०.५९	२०१.९७
२०१०–११	९८.४१	२३.४२	९.५५	७.१९	४.२५	५.१२	२.७५	०.००	०.३८	१५.३२	४.४३	१७०.८६
२०१२–१३	१०६.५७	२५.६८	१३.१६	२४.८४	७.१७	८.३२	३.३२	०.००	०.३८	१.९१	५.९७	१९६.७
२०१३–१४	९२.२१	२९.५४	१२.९७	२४.०५	११.६४	४.३२	२.९४	०.७९	०.५४	०.००	–७.६९	१७९.०३
२०१४–१५	१६०.०९	४२.६५	१६.२०	११.१५	३५.६९	४.७६	७.०१	०.००	१.०१	०.००	०.२४	२७८.८
२०१५–१६	१४४.६२	४५.६२	१७.८०	१०.८७	४२.९०	६.०९	६.२४	०.२७	१.०१	०.००	–१६.५	२७५.४६
एकूण	९४०.०१	२४२.३९	१०२.९४	१०६.७७	११७.९१	४३.३७	३०.१४	७.३८	४.९३	२२.७९	२५.७९	१६६८.२२
सरासरी	१०४.४४	२६.९३	११.४३	११.८६	१३.१०	४.८१	३.३४	०.८२	०.५०	—	२.८६	१८५.३५

स्त्रोत : कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखान्याचे वार्षिक अहवाल (२००६–०७ ते २०१५–१६)

वरील तक्ता क्र. १ मध्ये कारखान्याच्या साखर विभागातील महसुली खर्च दर्शविला आहे. साखर विभागाच्या महसुली खर्च पत्रकामध्ये ऊस खरेदी व त्यासंबंधी खर्च या बाबींवर प्रत्येक वर्षी सर्वात जास्त खर्च केलेला आहे. कारण साखर उत्पादनामध्ये प्रमुख कच्चा माल ऊस आहे त्यामुळे या कच्च्यामालाच्या खरेदीवर जास्त खर्च झालेला आहे. हा खर्च २००६–०७ या वर्षी ४४.४१ कोटी रूपये इतका होता तो २०१५–१६ मध्ये १४४.६२ कोटी रू. इतका झालेला आहे म्हणजे ऊस खरेदी वरील खर्च २००६–०७ च्या तुलनेत २०१५–१६ मध्ये १००.२१ कोटी रुपयाने वाढलेला आहे. तर सर्वात जास्त ऊस खरेदीवर खर्च २०१४–१५ या वर्षी १६०.०९ कोटी रुपये इतका आहे. तर सर्वात कमी खर्च २००६–०७ या वर्षी ४४.४१ कोटी रुपये इतका आहे.

या दहा वर्षाच्या कालखंडात एकूण ऊस खरेदी व त्यासंबंधीचा खर्च हा ९४०.०४ कोटी रुपये आहे तर सरासरी खर्च १०४.४४ कोटी रुपये दिसून आला. ऊसतोडणी व वाहतुक खर्च २००६–०७ या वर्षी १२.५० कोटी रुपये होता तो २०१५–१६ मध्ये ४५.६२ कोटी रुपये इतका झालेला आहे तर २००६–०७ च्या तुलनेत २०१५–१६ या वर्षी ऊस तोडणी व वाहतुक खर्चात ३३.१२ कोटी रुपयाने वाढझालेली दिसते. या बाबीवर सर्वात जास्त खर्च २०१५–१६ या वर्षी ४५.६२ कोटी रुपये झालेला आहे. ऊस तोडणी व वाहतुक खर्च या दहा वर्षाच्या कालखंडात एकूण २४२.३९ कोटी रुपये झालेला दिसून आला, तर सरासरी खर्च २६.९३ कोटी रुपये दिसून आला.

२००६–०७ मध्ये एकूण महसुली खर्च ८०.५९ कोटी रुपये आहे तर महसुली जमा ८०.८७ कोटी रुपये आहे या वर्षी महसुली अधिक्य ०.२८ कोटी रुपये आहे. २०१५–१६ मध्ये महसुली तुटी निर्माण झालेली आहे ती १६.४६ कोटी रुपये आहे. एकूण महसुली अधिक्य २५.७९ कोटी रुपये आहे तर सरासरी महसुली अधिक्य २.८६ कोटी रूपये आहे. या कालखंडात एकूण महसुली खर्च १६४२.४३ कोटी रुपये तर सरासरी महसुली खर्च १८२.४९ कोटी रुपये इतका आहे, तर एकूण महसुली जमा १६६८.२२ कोटी रुपये तर सरासरी महसुली जमा १८५.३५ कोटी रुपये इतकी आहे.

तक्ता क्र. २

कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखाना भांडवली खर्च पत्रक
(साखर विभाग, डिस्टलरी विभाग व सहवीज निर्मिती प्रकल्प) (रक्कम कोटी रू.)

वर्ष	यंत्र सामग्री व औजारे	बांधकाम	इतर मालमत्ता	जमीन कारखाना अंतर्गत रस्ते	जमीन मूल्यांकन वाढ	वाहने	गुंतवणूक	कर्ज परत फेड	भाग भांडवल परतफेड	महसुली खात्या वरील खर्च	भांडवली अधिक्य	एकूण
२००६–०७	३.३१	०.०८	०.५३	०.१०	००	०.०४	०.०१	५.९०	००	–०.२८	—	[illegible]
२००७–०८	६.१९	१.०६	०.३३	००	११.६५	०.०८	००	००	००	–२.६०+	—	[illegible]
२००८–०९	०.७५	०.०८	०.२१	००	००	०.१३	००	०.११	२.४७	–५.८३	३.१४	[illegible]
२००९–१०	५८.५४	०.३१	०.४०	००	००	०.२५	०.६५	५.२६	०.०८	–३०.५९	—	[illegible]
२०१०–११	११.६२	६.८८	०.६४	०.१६	००	०.६३	००	६.४२	००	–४.४३	१४.०१	[illegible]
२०१२–१३	५.००	३.१३	१.०९	००	००	००	०.११	४.३२	००	–५.९७	५.८८	[illegible]
२०१३–१४	१७.९१	८.१९	९.४८	०.११	००	०.२४	१.०७	१६.००	१.२०	७.७०	–१५.९२	[illegible]
२०१४–१५	१.५१	०.३१	०.४०	२.१४	००	०.०६	००	१८.७४	२.६३	–०.२४	–११.३५	[illegible]
२०१५–१६	०७३	०.२२	०.४२	०.०१	७८.२१	०.३०	०.५७	१७.७०	१.१०	१६.४६	–५.६५	[illegible]
एकूण	१०५.५६	१५.१३	१३.५	२.५२	८९.८६	१.७३	२.४१	७४.४५	७.४८	२४.१६	२३.८३	[illegible]
सरासरी	११.७२	१.६८	१.५	०.२८	९.९८	०.१९	०.२७	८.२७	०.८३	२.६८	२.६५	[illegible]

स्रोत : कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखान्याचे वार्षिक अहवाल (२००६–०७ ते २०१५–१६)

वरील तक्ता क्र. २ मध्ये कारखान्याचा भांडवली खर्च दर्शविला आहे. यंत्रसामग्री व औजारे यावर २००६–०७ ते २०१५–१६ या कालखंडात एकूण १०५.५६ करोटी रूपये खर्च झालेला होता. हा सरासरी खर्च ११.७२ कोटी रूपये इतका होता. यंत्रसामग्री व औजारे खरेदीवर सर्वात जास्त खर्च २००९–१० यावर्षी ५८.५४ कोटी रूपये इतका करण्यात आला होता. महसुली तूट २०१३–१४ यावर्षी ७.७० कोटी रूपये आणि २०१५–१६ यावर्षी १६.४६ कोटी रूपये होती. एकूण महसुली तूट २४.१६ कोटी रूपये इतकी होती. तिचे सरासरी प्रमाण २.६८ कोटी रूपये इतके होते. २००६–०७ ते २०१५–१६ या कालखंडात एकूण ३६०.६३ कोटी रूपये भांडवली खर्च करण्यात आला. या भांडवली खर्चाचे सरासरी प्रमाण ४०.०७ कोटी रूपये इतके होते. एकूण भांडवली अधिक्य २३.८३ कोटी रूपये होते व भांडवली तूट ३२.९२ कोटी रूपये होती. भांडवली तूटीतून भांडवली आधिक्य वजा केले असता ९.०९ कोटी रूपये भांडवली तूट होती. म्हणजे सरासरी भांडवली तूट १.०१ कोटी रूपये आढळून आली.

निष्कर्ष—

कारखान्याच्या महसुली खर्च पत्रकाचा अभ्यास केला असता असे लक्षात येते की, सर्वच बाबीवरील महसुली खर्चात वाढझालेली आहे. परंतु सर्वात जास्त महसुली खर्च हा ऊस खरेदीवर खर्च झालेला आहे, कारण शेतकऱ्यांच्या ऊसाला योग्य भाव देण्याचा प्रयत्न नेहमी कारखान्याने केलेला आहे. सर्वच बाबीवरील खर्चात वाढ झालेली असली तरी पाहिजे त्या प्रमाणात महसुली

278

VOLUME - 5 | ISSUE - 10 | APRIL - 2018

अधिक्यात वाढ झालेली दिसून येत नाही. २००६–०७ ते २०१५–१६ या दहा वर्षाच्या कालखंडातील महसुली खर्चाच्या अभ्यासावरून असे निदर्शनास आले की, या कालखंडातील एकूण महसुली अधिक्य ४९.९४ कोटी रूपये होते तर महसुली तूट २४.१६ कोटी रूपये होती. महसुली अधिक्यातून महसुली तूट वजा केली असता कारखान्याला निव्वळ २५.७८ कोटी रूपये महसुली अधिक्य मिळालेले दिसले. २००६–०७ ते २०१५–१६ या कालखंडात एकूण ३६०.६३ कोटी रूपये भांडवली खर्च करण्यात आला. या भांडवली खर्चाचे सरासरी प्रमाण ४०.०७ कोटी रूपये इतके होते. तर सरासरी भांडवली तूट १.०१ कोटी रूपये होती. याचा अर्थ कारखाना व्यवस्थापनाने भांडवली जमेचा पूर्ण वापर भांडवली गुंतवणूकीवर केलेला आहे. कारखान्याच्या महसुली अधिक्यात वाढ करण्यासाठी कारखाना साईटवर आणखी उप–उत्पादन निर्मिती प्रकल्प उभारण्यात यावे.

संदर्भसूची:

१. Kamat G.S. (1987), "New Dimensions of Co-operative Management", Himalaya Publishing House, Mumbai.
२. Report of the committee on co-operation in India (1939)
३. रायखेलकर ए. आर., दामजी बी. एच. (२००५), औद्योगिक अर्थशास्त्र, शशिकांत पिंपळापूरे, विद्या बुक्स पब्लिशर्स, औरंगपुरा.
४. कर्मयोगी अंकुशराव टोपे समर्थ सहकारी साखर कारखान्याचे वार्षिक अहवाल (२००६–०७ ते २०१५–१६)
५. www.mahasugarfed.org.com
६. www.samarthsugar.com

279